

Z HISTORII PROKURATURY

**Płk aud. dr Stanisław Szurlej
Naczelnny Prokurator Wojskowy
w Rządzie Rzeczypospolitej Polskiej na uchodźstwie
w okresie od 6 listopada 1939 r. do 28 czerwca
1944 r.**

Stanisław Szurlej, syn Jana Szurleja (1828–1902) i Katarzyny z Panków (1835–1901), urodzony 21 listopada 1878 r. w Lutczy, w powiecie strzyżowskim, w ówczesnym województwie lwowskim. Pochodził z wielodzietnej ro-

dziny robotniczej (był najmłodszym z sześciorga dzieci). Jego ojciec pracował jako grabarz. W 1908 r. wstąpił w związek małżeński z Jadwigą Ciepiewską (1887–1987). Mieli dwoje dzieci, córkę Stefanię Jadwigę ur. 29 września 1911 r. (po mężu Kossowska), dziennikarkę, która mieszkając od 1940 r. w Londynie współpracowała z wieloma czasopismami emigracyjnymi, a także z Radiem Wolna Europa, oraz syna Stanisława Krzysztofa ur. 16 maja 1914 r., który poszedł w ślady ojca i został prawnikiem.

Stanisław Szurlej (zbiory rodziny Boho).

Źródło: <http://drzewo-z-historia.blogspot.com/2018/09/lutcza-8-wrzesnia-2018-r.html>.

Edukacja

Naukę wczesnoszkolną Stanisław Szurlej odbierał w szkole w Lutczy. Uczęszczał do gimnazjum w Rzeszowie a potem w Sanoku, gdzie 9 lipca 1897 r. uzyskał świadectwo dojrzałości z odznaczeniem. Jesienią wyjechał na studia do Krakowa. Początkowo studiował na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Jagiellońskiego. Ze studiów tych zrezygnował, by

w semestrze letnim roku akademickiego 1897/1898 rozpocząć studia na Wydziale Prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego. Poza pomocą finansową jaką uzyskał od najstarszego brata, ks. Jakuba Szurleja (1862–1937), w roku akademickim 1900/1901 pobierał stypendium tzw. borkarne ufundowane przez ks. Borka dla ubogiej młodzieży studiującej na Uniwersytecie Jagiellońskim. W czasie studiów Stanisław Szurlej zdał trzy egzaminy rządowe: historyczno-prawny (25 października 1899 r.), polityczny (27 czerwca 1901 r.) oraz sądowy (31 sierpnia 1902 r.). Absolutorium uzyskał 31 lipca 1902 r. i jeszcze w tym samym roku, na początku października, pozytywnie zdał egzaminy doktoranckie, co pozwoliło mu uzyskać w dniu 2 października 1902 r. stopień doktora nauk prawnych. Naukę kontynuował we Lwowie, gdzie odbył siedmioletnią aplikację adwokacką, prowadzoną zgodnie z ordynacją adwokacką z 1868 r. obowiązującą w monarchii habsburskiej. W okresie aplikacji pracował pod okiem swojego patrona oraz co najmniej przez rok w sądzie. Egzamin adwokacki przed Wyższym Sądem Krajowym we Lwowie zdał w 1909 r. z wynikiem bardzo dobrym. Już jako adwokat otworzył własną kancelarię w elitarniej części Lwowa, w pobliżu sądów, przy ulicy Akademickiej 2.

Biegłe posługiwał się językami angielskim, francuskim i niemieckim. Interesował się tenisem i jazdą konną.

Widok na ul. Akademicką we Lwowie z okresu 1909–1914 r.

Źródło: <https://polska-org.pl/8833351,foto.html?idEntity=7802214>.

Służba wojskowa

Jeszcze w czasie aplikacji adwokackiej Stanisław Szurlej odbył roczną służbę wojskową w armii austro-węgierskiej w okresie od października 1903 r. do 30 września 1904 r. W 1905 r. został mianowany na stopień podporucznika. Wybuch I Wojny Światowej zmusił Stanisława Szurleja do przerywania praktyki adwokackiej. Został wezwany do służby wojskowej w szeregach armii austriackiej. W trakcie służby wojskowej awansowany do stopnia porucznika, a następnie kapitana.

Od listopada 1918 r. Stanisław Szurlej był oficerem Wojska Polskiego. W 1920 r. został mianowany na stopień majora artylerii. Brał udział w wojnie bolszewickiej. Bronił Warszawy w czasie Bitwy Warszawskiej w sierpniu 1920 r. jako dowódca baterii artylerii. Został zweryfikowany w stopniu podpułkownika ze starszeństwem z dnia 1 czerwca 1919 r. w korpusie oficerów artylerii.

W 1924 r. był oficerem rezerwy 1. Pułku Artylerii Najcięższej w Warszawie, a w 1929 r. został przeniesiony do pospolitego ruszenia z zachowaniem przydziału do 1. Pułku Artylerii Najcięższej. W 1939 r. Stanisław Szurlej zajmował 11 lokatę na liście starszeństwa oficerów pospolitego ruszenia artylerii.

Kariera adwokacka

Większość swojego życia, Stanisław Szurlej pracował jako adwokat. Na początku swojej pracy skupiał się na prawie cywilnym i gospodarczym, posiadał uprawnienia syndyka. W 1918 r. opuścił Lwów i przeniósł się do Warszawy, gdzie otworzył kancelarię przy Alejach Ujazdowskich 18.

Przełomowym dla kariery adwokackiej Stanisława Szurleja był rok 1924. Był wówczas obrońcą w dwóch głośnych procesach. Dzięki zręcznej obronie jego nazwisko kojarzone było nie tylko w Warszawie, ale w całej Polsce.

Pierwszy z procesów dotyczył pojedynku honorowego, kiedy to redaktor naczelny tygodnika „Myśl Narodowa” Adolf Nowaczyński pomówił płk. Zygmunta Dzwonkowskiego o to, że pomagał niegdyś Niemcom. Dnia 8 marca 1924 r. w lesie wawerskim odbył się pojedynek, w czasie którego żadna ze stron nie została ranna. Nowaczyński został skazany na dwa tygodnie niehańbiącej kary twierdzy. Stanisław Szurlej bronił Zygmunta Dzwonkowskiego, który dzięki kunsztowi obrońcy uzyskał wyrok uniewinniający. Sąd orzekł, iż zaistniała przesłanka z § 2 lit. g austriackiej ustawy karnej „przymusu nieodpornego ze względu na specyficzne po-

czucie honoru”. Po apelacji prokuratora w II instancji ogłoszono wyrok na niekorzyść oskarżonego jednak orzeczona kara była łagodna, ponieważ orzeczono trzy dni niehańbiącej kary aresztu.

Drugi z głośnych procesów, tzw. proces krakowski, dotyczył zajść z dnia 6 listopada 1923 r., gdzie w wyniku walki między strajkującymi robotnikami a policją i wojskiem zginęły 32 osoby (15 robotników, 3 cywili oraz 14 żołnierzy). Proces trwał 2 miesiące od początku czerwca 1924 r. Na ławie oskarżonych zasiadło 57 uczestników rozruchów, wśród których znajdował się również przywódca socjalistyczny poseł Jan Stańczyk. Jego obrony podjął się m.in. Eugeniusz Śmiarowski, wielka sława warszawskiej palestry. W procesie tym Stanisław Szurlej był pełnomocnikiem oskarżyciela posiłkowego, wdowy po rotmistrzu Lucjanie Bochenku. Pomimo, iż orzeczono wyrok uniewinniający dla wszystkich oskarżonych, to proces ten przyniósł krajowy rozgłos Stanisławowi Szurlejowi. Zasłynął jako mistrz mowy sądowej, która była szeroko komentowana i powszechnie oceniona jako wydarzenie w tym procesie. Oddaje to fakt, iż mowa ta została wydrukowana w całości w pierwszym tomie książki „Mowy sądowe” wydanej w 1925 r.

Po roku 1925 stając się rozpoznawalnym w całym kraju Stanisław Szurlej brał udział w większości głośnych procesów okresu międzywojennego. Bronił m.in. prof. Stanisława Strońskiego, Wojciecha Korfante-go, Stanisława Mackiewicza, gen. Michała Rola-Żymierskiego. Inne głośne sprawy, ze względu na nazwiska klientów Ignacego Paderewskiego, Jana Kiepurę, czy też milionerki włosko-amerykańskiego pochodzenia hr. Cittadini, budziły duże zainteresowanie prasy.

W książce „Wędrowki po ścieżkach wspomnień” z 1963 r. Mieczysław Jarosz tak wspomina Stanisława Szurleja: „Umiał trzymać w napięciu uwagę sali, rozwijając argumenty oparte na starannej analizie materiału dowodowego. Od czasu do czasu rzucał jakby od niechcienia dowcip lub cytaty świetnie dobrany i od razu uwalniał słuchaczy od znużenia. W przemówieniu przechodził od *forte* do *piano*, potem znowu sięgał wyżyn nastroju, wzruszał i prowadził audytorium śladem swych myśli, dowodzeń, wniosków! Przemówienia jego były potoczyste. Wygłaszał je łatwo, gładko, bez znużenia”.

Najgłośniejszym procesem politycznym II RP był tzw. proces brzeski, gdzie Stanisław Szurlej był jedynym obrońcą przywódcy ruchu ludowego Wincentego Witosa. Aresztowano kilkunastu opozycjonistów, a następnie oskarżono ich o zamach stanu polegający na próbie siłowego obalenia rządzącej władzy. Żaden z oskarżonych nie przyznał się do winy. Proces przed Sądem Okręgowym w Warszawie trwał od 26 października

1931 r. Wyrokiem z dnia 13 stycznia 1932 r. Wincenty Witos został skazany na półtora roku pozbawienia wolności. Po dalszym procedowaniu i kasacjach wyrok został ostatecznie zatwierdzony przez Sąd Najwyższy w dniu 5 października 1933 r.

Oskarżony Wincenty Witos oraz mec. Stanisław Szurlej w drodze na rozprawę.
Źródło: <https://audiovis.nac.gov.pl/obraz/171583:1/h:294/>.

Oskarżony Wincenty Witos oraz mec. Stanisław Szurlej w sądzie.
Źródło: <https://audiovis.nac.gov.pl/obraz/171601:2/>.

Sława Stanisława Szurleja była tak duża, że na kilka lat przed wojną, w listopadzie 1937 r. otrzymał nagrodę, Złoty Wawrzyn Akademicki od Polskiej Akademii Literatury.

Działalność Stanisława Szurleja nie ograniczała się wyłącznie do pracy na sali sądowej. Pisał artykuły i felietony, które były następnie publikowane w licznych czasopismach.

mec. Stanisław Szurlej.

Źródło: artykuł pt. „Proces rotmistrza Stefana Grudzielskiego z willi „Pallas Athene” – 1930 – „Kto nie zna historii, skazany jest na jej ponowne przeżycie...” ze strony okolicekonstancina.pl.

Służba dla wymiaru sprawiedliwości w czasie II Wojny Światowej – Naczelny Prokurator Wojskowy

Na początku września 1939 r. Stanisław Szurlej prawdopodobnie był poszukiwany przez gestapo. W połowie września przekroczył granicę rumuńską a następnie udało mu się dotrzeć do Francji.

Minister Spraw Wojskowych generał dywizji Władysław Sikorski rozkazem z dnia 6 listopada 1939 r. mianował Stanisława Szurleja szefem Sądownictwa Wojskowego i Naczelnym Prokuratorem Wojskowym.

Już na początku października 1939 r. utworzono Referat Sprawiedliwości, który miał być zalążkiem odtworzenia audytoriatu Armii Polskiej we Francji (APF). Jako szef audytoriatu i prawa ręka gen. Władysława Sikorskiego, Stanisław Szurlej odpowiedzialny był za projekty umów międzyrządowych, dekretów i rozkazów. Uprzywilejowana pozycja, jaką zajmował gwarantowała mu swobodę w kwestiach personalnych i nominacjach. Niezwykle sprawnie szło mu odtwarzanie audytoriatu APF pomimo utraty 80% oficerów przedwojennego korpusu, którzy zginęli w czasie wojny, byli internowani, pojmmani do niewoli lub uwięzieni.

Stanisław Szurlej 20 czerwca 1940 r. został awansowany do stopnia pułkownika w korpusie oficerów audytorów.

Po przegranej Francji i ewakuacji do Londynu, płk Stanisław Szurlej przybył do Anglii w ostatnim tygodniu czerwca 1940 r. Na początku lipca 1940 r. audytoriat ponownie rozpoczął działalność, jako pierwszy ze wszystkich agend najwyższych władz wojskowych.

Od lewej: płk Stanisław Szurlej, major Michał Miszke, gen. Stanisław Kopański, wiceadmirał Jerzy Świrski, Naczelny Wódz gen. Kazimierz Sosnkowski, Witold Babiński adiutant NW, płk. Stanisław Karpiński. 1943 r. Źródło: <https://www.gettyimages.com/photos/szurlej?assettype=image&phrase=szurlej&sort=mostpopular&license=rf%2Crm>.

Stanisław Szurlej swoje obowiązki pełnił do 28 czerwca 1944 r., kiedy to przeszedł w stan spoczynku. W rozkazie wewnętrznym Ministerstwa Obrony Narodowej z dnia 28 stycznia 1944 r. gen. Marian Kukiel tak opisał Stanisława Szurleja: „Pułkownik Stanisław Szurlej jako Szef Sądownictwa Wojskowego i Naczelny Prokurator Wojskowy był organizatorem służby sprawiedliwości w odtworzonych na obczyźnie Siłach Zbrojnych.

Niepospolitą energią, myślą lotną i twórczą, rozległym doświadczeniem i wielkim umiłowaniem Polski i jej żołnierzy, dowiedzionym w ciągu przeszło czterech lat służby na odpowiedzialnym i trudnym stanowisku, dobrze zasłużył się sprawie”.

Po II Wojnie Światowej będąc w Londynie, Stanisław Szurlej zaczął znacznie więcej pisać o prawie i polityce, nie tylko w języku polskim ale także francuskim i angielskim. Opublikował również artykuły dotyczące sztuki mowy sądowej.

Był współzałożycielem Instytutu gen. Władysława Sikorskiego w Londynie oraz od 1964 r. jego honorowym członkiem.

Działalność naukowa

Po klęsce Francji coraz większa liczba prawników przybywała do Wielkiej Brytanii. Stanisław Szurlej zainicjował powstanie Stowarzyszenia Prawników Polskich, a na zebraniu założycielskim w sierpniu 1940 r. został wybrany przez aklamację na stanowisko prezesa, które pełnił do 1944 r. Poczynając od 12 adwokatów i 17 pozostałych prawników (sędziowie, prokuratorzy i prawnicy administracyjni) w lipcu 1940 r. do końca roku 1941 do stowarzyszenia należało już około 200 członków, a w 1944 r. liczyło już 334 członków. Stowarzyszenie wydało liczne publikacje w języku polskim i angielskim, utworzyło studium dla studentów prawa, którzy z powodu wojny musieli przerwać studia prawnicze. Na dużą skalę udzielano samopomocy koleżeńskiej oraz dokształcano prawników w zakresie prawa angielskiego. Od 1944 r. stowarzyszenie wydawało również kwartalnik „Głos Prawniczy”.

Stanisław Szurlej zmarł 10 lipca 1965 r. w Londynie w wieku prawie 87 lat. Od czasu emigracji do Londynu nigdy już nie powrócił do Polski, a po 1944 r., kiedy to odszedł w stan spoczynku, nie wrócił do zawodu adwokata. Został pochowany na cmentarzu Highgate w Londynie. Na płycie nagrobnej poza imieniem i nazwiskiem widnieje napis: „Adwokat, pułkownik”.

W dniu 8 września 2018 r. w Lutczy odbyła się ogólnopolska konferencja naukowa zorganizowana przez Wójta Gminy Niebylec i Towarzystwo Miłośników Ziemi Niebyleckiej pod patronatem Okręgowej Rady Adwokackiej w Warszawie i Okręgowej Rady Adwokackiej w Rzeszowie z okazji 100. rocznicy odzyskania przez Polskę niepodległości, 100-lecia polskiej adwokatury oraz 140. rocznicy urodzin Stanisława Szurleja, którego to pamięci była poświęcona. W czasie konferencji odsłonięto upamiętniającą go tablicę. Zamiarem organizatorów było podtrzymanie pamięci o Stanisławie Szurleju w jego rodzinnej miejscowości oraz środowisku prawniczym.

Pamiątkowa tablica.

Źródło: <https://www.ora-warszawa.com.pl/wp-content/uploads/2018/09/IMG1653.jpg>.

Źródła

1. Zdzisław Krzemiński, Złotousty Mecenaz Szurlej, *Palestra* 1985, nr 29/10, s. 70–76, Muzeum Historii Polski.
2. Zdzisław Krzemiński, Izba Pamięci adw. Stanisława Szurleja, *Palestra* 2002, nr 46/7–8, s. 266–268, Muzeum Historii Polski.
3. Edward Muszalski, Adwokaci polscy w Wielkiej Brytanii w latach 1939–1945: fragmenty, *Palestra* 1983, nr 27/8, s. 62–65, Muzeum Historii Polski.

4. Andrzej Bąkowski, Kilka uwag o dobrej mowie sądowej, *Palestra* 2012, nr 11–12, s. 231–232.
5. Adam Redzik, Stanisław Szurlej (1878–1965) – Adwokat stołeczny: Lwowski i Warszawski, *Rocznik Niebylecki* 2018, nr V, s. 245–254.
6. Leszek Kania, Polskie sądy wojskowe w Armii Polskiej gen. Władysława Andersa w ZSRR oraz na Bliskim i Środkowym Wschodzie (1941–1943), *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach* 2014, Seria: Administracja i Zarządzanie, nr 100.
7. Leszek Kania, Służba sprawiedliwości Wojska Polskiego we Francji i Wielkiej Brytanii (październik 1939–październik 1945), *Przegląd Historyczno-Wojskowy*, nr 15, s. 67–96, *Muzeum Historii Polski* 2014.
8. Materiały archiwalne z Centralnego Archiwum Wojskowego, nrteczki 19986.
9. Ktarzyna Grzebyk, Stanisław Szurlej z Lutczy. Gwiazda przedwojennej palestry. https://www.biznesistyl.pl/ludzie/sylwetki/7356_.html (dostęp 25 lutego 2022 r.).
10. <https://www.ora-warszawa.com.pl/aktualnosci/wiadomosci/w-lutczy-uczczono-pamiec-wybitnego-adwokata-ii-rzeczpospolitej-dra-stanislawa-szurleja-zlotoustego/> (dostęp 25 lutego 2022 r.).
11. https://audiovis.nac.gov.pl/i/SM0/SM0_1-B-600-15.jpg (dostęp 25 lutego 2022 r.).
12. <https://audiovis.nac.gov.pl/obraz/171583:1/h:294/> (dostęp 25 lutego 2022 r.).
13. <https://www.niebylec.pl/index.php/home/kultura/278-konferencja-poswiecona-adw-dr-stanislawowi-szurlejowi-z-lutczy> (dostęp 25 lutego 2022 r.).
14. <https://dzieje.pl/aktualnosci/proces-brzeskiego> (dostęp 25 lutego 2022 r.).
15. <https://www.gettyimages.com/photos/szurlej?assettype=image&phrase=szurlej&sort=mostpopular&license=rf%2Crm> (dostęp 25 lutego 2022 r.).
16. <http://drzewo-z-historia.blogspot.com/2018/09/lutcza-8-wrzesnia-2018-r.html> (dostęp 25 lutego 2022 r.).
17. <https://polska-org.pl/8833351,foto.html?idEntity=7802214> (dostęp 25 lutego 2022 r.).
18. https://www.ora-warszawa.com.pl/wp-content/uploads/2018/09/IMG_P1653.jpg (dostęp 25 lutego 2022 r.).